

Tekijän- ja tekimennimistä¹

Kenenkään suomea äidinkielenään puhuvan ei tarvinne pohdiskella, mikä ero on samakantaisilla mutta erijohtimisilla sanoilla *soittaja* ja *soitin*, *polkija* ja *poljin* tai vaikkapa *valaja* ja *valin*. Näiden sanaparien edelliset jäsenethän ovat tekijännimiä, jälkimmäiset taas tekovälinet-

tä tarkoittavia tekimennimiä. Tekijännimet osoittavat — niin kuin on helppo päätellä — henkilön, joka on kantasanan ilmaiseman tekemisen suorittaja. Niissä esiintyvällä *-ja* tai *-jä* -johtimella voidaan miltei verbistä kuin verbistä muodostaa tekijännimi, esim. *myydä*-verbistä *myyjä*,

¹ Kielivartio 6. 12. 1962.

johtaa-verbistä *johtaja*, *ommella*-verbistä *ompelija* jne. Myös *-in*-johtimiset tekimennimet ovat verbikantaisia: *soitin* perustuu verbiin *soittaa*, *poljin* verbiin *polkea* ja *valin* verbiin *valaa*.

-ja, *-jä* -päätteisten tekijännimien ja *-in*-päätteisten tekimennimien välinen ero on yleensä selvä, mutta siitä huolimatta nämä sanaryhmät helposti sekoitetaan ja tekijännimeä pyritään käyttämään tekimennimen asemesta. Sanomalehti-ilmoituksissa näkee esim. *lämmittäjä*-sanalla tarkoitettavan kahta eri asiaa: toisaalta halutaan palvelukseen *ammattitaitoinen lämmittäjä*, toisaalta taas tarjotaan ostettavaksi *hyvä öljylämmittäjä*. Edellinen *lämmittäjä* on tietenkin henkilö, mutta jälkimmäisessä tapauksessa on kysymys laitteesta, jonka oikea nimitys olisi *öljylämmitin*. Muuan liike puolestaan ilmoittaa myyvänsä *korkinpoistajia*, vaikka tarkoitus onkin kaupata näppärää pikku keksintöä, *korkinpoistinta*. Moottorimiesten puheessa tällaiset lipsahdukset ovat varsin tavallisia: olisi toki täsmällisempää puhua *jähdyttimestä*, *kaasuttimesta*, *tuulettimesta*, *tuulilasinpyyhkimestä* ja *äänenvaimentimesta* kuin *jähdyttäjistä*, *kaasuttajasta*, *tuulettajasta*, *pyyhkijästä* ja *vaimentajasta*; eihän *kytkintäkään* ole tapana nimittää *kytkijäksi*. Vastaavasti on viisaampaa kääntää *sähkökatkaisinta* kuin *-katkaisijaa* ja siirtää radion aaltoalueen *valitsinta* kuin *valitsijaa*. Säilyketölkkit saa kätevimmin auki *aukaisimella* ja kirjeet kiinni *kirjeensulkimella*. Hiusraja pysyy siistinä *tukanrajaimen* avulla, ja taikinan tekee kuohkeaksi *sähkövatkain*. Yksiselitteisiä ovat myös *eristin*, *himmennin*, *ilmaisin* (esim. *tasonilmaisin*), *painin*, *piirrin*, *puhallin*, *puristin*, *sekoitin* (esim. *betoninsekoitin*), *säädin*, *vakain* (esim. *lentokoneen korkeusvakain*), *teroitin*, *äänenvahvistin* ynnä

muut tämäntyyppiset sanat, koska ne kerran tarkoittavat teknistä välinettä eivätkä henkilöä.

Tekijännimiä voidaan muodostaa paitsi johtimella *-ja*, *-jä* myös johtimella *-ri*; *ajaa*-verbistä saadaan *ajuri*, *leipoa*-verbistä *leipuri*, *sahata*-verbistä *sahuri* jne. Kuitenkin näiden kahden johtimen välillä on se olennainen ero, että *-ja*, *-jä* -päätteiset sanat tarkoittavat miltei aina henkilöä, mutta *-ri*-päätteiset joko henkilöä tai esinettä. Näin ollen *-ri*-sanat sopivat erinomaisesti myös itsetoimivien koneiden ja laitteiden nimiksi. Kun esim. *nostaa*-verbistä johdettu henkilöä tarkoittava tekijännimi on *nostaja*, niin koneellisen nostolaitteen nimeksi lankeaa luonnostaan *nosturi*. *Pölynimuri* on niin vakiintunut kielemme, että sen entinen rinnakkaisasu *pölynimijä* tuottaa jo huvittavan mielle yhtymän. Maataloudessa käytetään yleisesti *viljankuivuria*, mutta kampaamoissa yhä vain hangoitellaan *huustenkuivuria* vastaan. Kun kukaan ei halunne muuttaa *heiluria* heilujaksi, *potkuria* potkijaksi tai *puskuria* puski-jaksi, ei liene ylivoimaista totuttaa korvaansa sellaisiinkaan sanoihin kuin *haukkari* 'kaivinkoneen kaksileukainen kauha', *leikkuri* 'leikkauskone' tai *merkkuri* 'automaattisesti merkitsevä mittauskoje'.

*

Nykysuomen sanakirjassa mainitaan *kuormuri* ainoastaan kuorma-auton arki-kieliseksi nimitykseksi. Nähdäkseni olisi tarpeen hyväksyä tämä sana myös normaalityyliin, joskaan ei kuorma-auton, vaan erilaisten kuormauskoneiden ja -laitteiden merkityksessä; esim. *kauha*, *pyörä*- ja *telaketjukuormuri* (eikä *-kuormaaja*). Vrt. *kaivuri* 'kaivukone' (NS VI s. 788).

HEIKKI LESKINEN